

wencjonizmu bynajmniej nie najbardziej radykalnego. Taka sytuacja jest wypadkową kilku momentów, bowiem nurt lewicowy i postulaty lewicowe odgrywają rolę jedynie na najniższym stopniu realizacji idei, na całą zaś partię oddziałują prawicowe grupy nacisku.

Na etapie realizacji postulatów przez rząd, także partner koalicyjny wpływa hamująco na bardziej „lewicujące” zapędy przywódców socjaldemokratycznych. Tak więc, z jednej strony *SPD* znajduje się pod naciskiem sił, które oficjalnie reprezentuje — z drugiej — między warstwami, których interesy jako partia rządząca w społeczeństwie kapitalistycznym musi zabezpieczać, istnieją zasadnicze sprzeczności. Partia niezdolna do posunięć radykalnych, nie mogą narazić się klasom rządzącym, a nie chcąc masom wyborczym, znajduje się w permanentnym konflikcie. Próby rozwiązania tych sprzeczności, jak dotychczas, nie powiodły się. Stąd postępujące zróżnicowanie wewnątrz partii, a także stałe szukanie kompromisów.

Trzy liczące się obecnie w polityce RFN partie mają w stosunku do problemu zniesienia różnic między poszczególnymi warstwami społecznymi podobne cele. Każda partia dąży do nich innymi drogami. Coraz wyraźniejsze jest — na podobieństwo partii amerykańskich — zbliżanie programów partyjnych, które jedynie w szczegółach różnią się między sobą. Porównanie do partii amerykańskich jest niewątpliwie znacznym uproszczeniem, albowiem między założeniami społecznymi partii zachodnioniemieckich istnieją jeszcze nadal spore odrębności. Spowodował to fakt, że partie te wyrastały na ideowo różnych podłożach. *SPD* wyrosła na podłożu ideologii marksistowskiej, *FDP* — burżuazyjnej, typu zaproponowanego przez M. Webera, *CDU/CSU* stanowi niejako przedłużenie dawnego katolickiego „Centrum”. W programach partii zachodnioniemieckich ideologia odgrywa znacznie większą rolę niż w programach partii amerykańskich, z tym jednak, że w obecnym okresie następuje proces kształtowania się „nowej ideologii”, którą — za teoretykami zachodnioniemieckimi — można nazwać ideologią rozwiniętego czy późnego kapitalizmu. *SPD*, jak się wydaje, jest najbardziej pod tym względem zaawansowaną partią w RFN. Czy taką pełną ideologię uda się socjaldemokracji stworzyć, pozostaje pytaniem otwartym, tym niemniej teraźniejsze usiłowania przywódców socjaldemokratycznych idą w takim właśnie kierunku i nic nie wskazuje na to, by *SPD* w najbliższym okresie zoczyła z drogi, którą wytyczył jeszcze program z Bad Godesberg z roku 1959.

Bernard Perlak

GENERACJE MŁODZIEŻY ZACHODNIONIEMIECKIEJ W ŚWIETLE BADAŃ SOCJOLOGICZNYCH

Celem poniższego przeglądu nie jest szczegółowa analiza badań socjologicznych nad młodzieżą zachodnioniemiecką, co wymagałoby znacznie szerszego opracowania, lecz ukazanie ewolucji tej młodzieży w świetle prac socjologicznych.

W badaniach młodych generacji zachodnioniemieckich istotną rolę odgrywa dyscyplina naukowa określana mianem „socjologii młodzieży”. Traktuje się ją w RFN bądź jako dyscyplinę samodzielną (*Soziologie der Jugend*), bądź jako jeden z działów socjologii rodziny lub socjologii wychowania, albo też jako element uniwersalnej nauki o młodzieży (*Jugendkunde*)¹. Socjologia młodzieży jest jednym z

¹ Por. W. Markiewicz, *Spoleczeństwo i socjologia w Niemieckiej Republice Federalnej*, Poznań 1966, s. 181.

najbardziej rozbudowanych działów socjologii zachodnioniemieckiej. Dziedzina tą zajmuje się szereg instytutów naukowych i uniwersyteckich seminariów; spośród nich wyróżnić należy Instytut Badań Społecznych we Frankfurcie nad Menem (*Institut für Sozialforschung an der Universität Frankfurt a/M*) a także seminarium na uniwersytecie w Hamburgu (*Seminar für Sozialwissenschaftler an der Universität Hamburg*), seminarium socjologiczne na uniwersytecie w Kolonii (*Seminar für Soziologie an der Universität Köln*) oraz seminarium uniwersytetu kilockiego (*Soziologische Seminar der Universität Kiel*).

I

W początkowych badaniach socjologicznych nad młodzieżą zachodnioniemiecką dominującą rolę odgrywały względy polityczne i gospodarcze. Zawężony w ten sposób zakres problematyki badawczej charakteryzował badania empiryczne dotyczące położenia i postaw młodzieży w RFN przeprowadzane przez Instytut Badań Społecznych w Bielefeld (*EMNID-Institut für Sozialforschung*)². W badaniach tych, a w szczególności w analizie przestępczości wśród młodzieży zachodnioniemieckiej, nie uwzględniono strony psychologicznej zagadnienia.

Podobne uchybienia ujawniały się również w badaniach przeprowadzonych w 1955 r. przez zachodnioniemiecką rozgłośnię radiową NWDR. Sprawozdanie z tych badań ogłoszono w książce pt. *Jugendliche heute*³.

Nieścisłości popełniono także w badaniach ankietowych przeprowadzanych pod egidą mocarstw zachodnich, np. w badaniach zmierzających do określenia postaw i sympatii politycznych młodzieży zachodnioniemieckiej oraz jej religijności⁴.

Socjologiczne badania młodzieży w RFN zyskały trwalsze podstawy metodologiczne po zaadaptowaniu na grunt zachodnioniemiecki badań amerykańskich typu „studium gminy” (*Gemeinde Studien*). Szczególnie popularne stały się prace amerykańskiego socjologa Loyda Warnera, zatytułowane *Jonesville* i *Yankee City*, na których wzorował się m. in. znany socjolog zachodnioniemiecki R. König w studium pt. *Grundformen der Gesellschaft. Die Gemeinde Hamburg* (Hamburg 1958). Ten typ badań zastosowano także przy opracowywaniu „gminy Darmstadt” (*Darmstädter Gemeinde*). Wyniki tych badań wykorzystano w wielu opracowaniach socjologicznych dotyczących młodego pokolenia Republiki Federalnej Niemiec⁵.

Wiele miejsca w problematyce badawczej zachodnioniemieckiej socjologii młodzieży w pierwszym okresie gwałtownej industrializacji i urbanizacji — jaki w RFN miał miejsce w latach pięćdziesiątych — zajmowały sprawy młodzieży pracującej. Zagadnieniu temu — ze szczególnym uwzględnieniem kwestii wyboru zawodu — poświęcony był XI Zachodnioniemiecki Kongres Socjologiczny w 1952 r.⁶

Pierwszymi ściśle socjologicznymi badaniami nad młodzieżą zachodnioniemiecką, w których starano się uniknąć popełnianych wcześniej błędów, były badania nad młodzieżą robotniczą, finansowane przez Wydział do Spraw Młodzieży Zachodnio-

² *Eine Untersuchung zur Situation der deutschen Jugend im Bundesgebiet (EMNID I)*. Bielefeld 1954; *Zweite Untersuchung ... (EMNID II)*. Bielefeld 1955; *Wie stark sind die Halbstarcken. Dritte Untersuchung von R. Fröhner (EMNID III)*. Bielefeld 1956.

³ *Jugendliche heute. Ergebnisse einer Repräsentativ Befragung*. München 1955.

⁴ H. Schelsky, *Die skeptische Generation*. Düsseldorf—Köln 1956, s. 438; A. Flitner, *Glaubensfragen im Jugendalter*. Heidelberg 1961.

⁵ M. in. J. Kühr, *Schule und Jugend in einer ausgebombten Stadt*. Darmstadt 1952 oraz *Jugend der Nachkriegsjahre*. Darmstadt 1952.

⁶ Sprawozdanie z tego kongresu zostało zamieszczone w „Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie” nr 5/1952.

niemieckich Związków Zawodowych (*Jugendabteilung des Deutschen Gewerkschaftsbundes*), prowadzone w dwóch fazach w latach 1952 - 1954. Ze strony socjologów całością prac kierował H. Schelsky⁷. Wyniki tych badań zawarte zostały w dwóch książkach wydanych pod redakcją Schelsky'ego: *Arbeitslosigkeit und Berufsnot der Jugend* (Köln 1952) oraz *Arbeiterjugend gestern und heute — Sozialwissenschaftliche Untersuchungen* von H. Kluth, U. Lohmar, R. Tartler (Heidelberg 1955). W pracowniach tych — pomimo dążenia do poprawności metodologicznej — nie ustrzeżono się szeregu błędów, wynikających z oparcia się w większości przypadków na ankietach grupowych i obserwacjach jako jedynych technikach badawczych⁸.

Przemianom młodzieży robotniczej poświęcona była także książka K. Bednarika pt. *Der Junge Arbeiter von heute — ein neuer Typ*⁹. Zasługuje ona na uwagę, ze względu na indywidualny sposób ujmowania problematyki młodzieży robotniczej. Podkreślić jednak trzeba zbyt subiektywne podejście autora, nie zawsze oparte na konkretnym materiale badawczym. Wbrew tytułowi, książka ta nie ukazuje „nowego typu” młodzieży robotniczej. Daje natomiast przekrój ówczesnych badań, tj. z początku lat pięćdziesiątych, na temat socjologii młodzieży. Z poglądami Bednarika polemizował H. Kluth w opracowaniu *Arbeiter Jugend-Begriff und Wirklichkeit*, krytykując obraz młodego robotnika, tzw. Schlurfa, jaki przedstawił Bednarik: „gnuśnego, zaniedbanego, demonstrującego swój indywidualizm — robotnika ucieleśniającego protest przeciwko ‚zgleichschaltowaniu’, przeciwko ideologii stania na baczność i marszom równym krokiem”¹⁰. H. Kluth, polemizując z Bednarikiem, jak gdyby akceptował to, co o robotniku jako kategorii społecznej pisał W. Sombart („robotnik — to jedno z tych całkowicie bezsensownych pojęć, którym zwykliśmy się posługiwać w naszych towarzystwach, politycznych i naukowych dyskusjach”)¹¹. Podkreślić trzeba, że postawa, jaką w tej polemice zaprezentował Kluth, była wyrazem modnej wówczas koncepcji zachodniemieckiego społeczeństwa jako „społeczeństwa stanu średniego”, (*Mittelstandgesellschaft*), którą to koncepcję rozwinął m.in. Schelsky w socjologii rodziny¹².

Również Schelsky, we wspomnianej uprzednio publikacji *Arbeiterjugend gestern und heute*, polemizował z obrazem młodzieży robotniczej, przedstawionym przez Bednarika, zarzucając mu nadmierny subiektywizm. Sam jednak przyznawał się do trudności na jakie napotyka badacz porównujący dwie generacje młodzieży, tzn. młodzieży, która była przedmiotem opracowań literackich, i tej późniejszej, która jest przedmiotem badań socjologicznych.

Innym zagadnieniem, na którym w pierwszym okresie skupiała się uwaga zachodniemieckiej socjologii młodzieży, był problem młodzieży przestępczej. Należy zaznaczyć, że socjologia młodzieży przestępczej jest w RFN najbardziej rozbudowanym działem socjologii młodzieży. Zainteresowanie tą dziedziną badań wzrosło szczególnie w latach 1956 - 1957, kiedy w Republice Federalnej odnotowano nasilenie przestępczości i chuligaństwa wśród młodzieży¹³.

⁷ A. Flitner, *Soziologische Jugendforschung. Die Auseinandersetzung mit der These von der „skeptischen Generation“*. Heidelberg 1963.

⁸ W. Markiewicz, *op. cit.*, s. 184.

⁹ K. Bednarik, *Der Junge Arbeiter von heute — ein neuer Typ*. Stuttgart 1953.

¹⁰ Za E. Fischer, *Młode pokolenie Zachodu*. Warszawa 1967, s. 195.

¹¹ A. Vierkandt, *Handwörterbuch der Soziologie*. Stuttgart 1959.

¹² H. Schelsky, *Wandlungen der deutschen Familie in der Gegenwart*. Dortmund 1953.

¹³ G. Keiser, *Randallterde Jugend. Eine soziologische und kriminologische Studie über sogenannten „Halbstarken“*. Heidelberg 1959.

O randze, jaką zyskało to zjawisko w ówczesnej socjologii zachodnioniemieckiej świadczyć może fakt, że poświęcono mu osobny zeszyt „Kölner Zeitschrift für Soziologie und Psychologie” (organ zachodnioniemieckiego Towarzystwa Socjologicznego), z lutego 1957 r. Analiza opracowań zachodnioniemieckich dotyczących tej kwestii pozwala jednak mniemać, że przy kwalifikacji postaw i zachowań młodzieży — jako społecznie aprobowanych lub dezaprobowanych — preferuje się postawy konformistyczne, tzn. w pełni aprobujące założenia ustrojowo-polityczne RFN¹⁴. W przypadku Republiki Federalnej mamy bowiem do czynienia — podobnie jak w socjologii amerykańskiej — z nadmiernym eksponowaniem zjawisk patologicznych. Zwraca na to uwagę austriacki socjolog L. Rosenmeier, podkreślając, że spośród pięciu kompleksowych tematów zachodnioniemieckiej socjologii młodzieży tylko jeden dotyczy młodzieży „normalnej”, przy formułowaniu zaś pozostałych jako kryterium wyróżniające przyjęto cechy patologiczne¹⁵.

II

Najbardziej znanym, a zarazem najbardziej polemicznym dziełem z dziedziny socjologii młodzieży — w pierwszym dziesięcioleciu RFN — była książka H. Schelsky'ego, pt. *Die skeptische Generation (Generacja sceptyczna)*. Schelsky w książce tej opiera się na wspomnianych już uprzednio pracach *EMNID-Institut für Sozialforschung*, na badaniach zachodnioniemieckiej rozgłośni radiowej *NWDR* i wcześniejszych swoich studiach z zakresu socjologii młodzieży poświęconych głównie młodzieży pracującej. W *Skeptische Generation* przytacza także wyniki poszczególnych opracowań hamburskiej *Akademie für Gemeinwirtschaft*, a także wyniki badań uzyskane w kierowanym przez niego *Seminar für Sozialwissenschaftler* na uniwersytecie hamburskim.

Można przyjąć, iż Schelsky akceptuje punkt widzenia K. Manheima (zawarty w rozprawie pt. *Das Problem der Jugend in der modernen Gesellschaft*), że „problem młodzieży we współczesnych społeczeństwach można przedstawić w dwóch pytaniach: co może dać młodzież społeczeństwu i czego społeczeństwo może oczekiwać od młodzieży”¹⁶. To drugie pytanie oddaje — zdaniem Schelsky'ego — socjologiczny aspekt zagadnienia i stanowiąc może klucz do analizy jego książki¹⁷. Także układ kolejnych rozdziałów książki, w których Schelsky stara się naświetlić klimat społeczno-polityczny, w jakim wyrasta analizowane przez niego pokolenie, stosunek tej młodzieży do społeczeństwa dorosłych i prognozy dotyczące jej późniejszych postaw w okresie społecznej dojrzałości wskazują na to, że dominującym problemem jego książki zawiera się w pytaniu: „czego społeczeństwo zachodnioniemieckie może oczekiwać od pokolenia sceptycznego”?

Autor, wychodząc ze słusznego założenia, że decydujące znaczenie dla kształtowania się postaw młodzieży zachodnioniemieckiej miał klimat społeczno-polityczny spowodowany przegraną wojną i odbudową kraju, szkicuje obraz młodego pokolenia w latach 1949 - 1955, podkreślającego sceptycyzm. Pokoleniu temu przeciwstawia inną generację, która swoją młodość przeżywała w latach 1920 - 1938, określoną przez autora jako „pokolenie polityczne”. „Pokolenie sceptyczne”, pisze Schelsky, wychowuje się w klimacie społecznej niepewności i zagrożenia bytu ludzkiego „Rui-

¹⁴ H. Kluth, *Die Jugend in den geistigen Auseinandersetzungen unserer Zeit*. Göttingen 1962, ss. 52 - 54.

¹⁵ L. Rosenmeier, *Familienbeziehungen und Freizeitgewohnheiten jugendlicher Arbeiter*. Wien 1963, s. 5.

¹⁶ K. Mannheim, *Diagnose unserer Zeit*. Zürich 1951, ss. 50 - 79.

¹⁷ H. Schelsky ..., op. cit., s. 27.

ny społecznego systemu i porządku, to jest wszystko, co może dać społeczeństwo zachodnioniemieckie swemu młodemu pokoleniu"¹⁸. Charakteryzując zaś młodzież pisze między innymi: „Ta generacja jest krytyczna, sceptyczna i nieufna [..]. Nie poddaje się łatwo iluzjom i obcy jest jej patos [..]. W życiu prywatnym i publicznym jest realistyczna, ale i banalna [..] Jest to generacja bardzo uważna"¹⁹.

W ostatnim (XII) rozdziale swojej książki autor stara się odpowiedzieć na sformułowane wcześniej pytanie, czego można oczekiwać od badanego pokolenia, gdy stanie się ono pokoleniem ludzi dorosłych, konkludując:

„Ta młodzież, gdy dorośnie nie będzie płomienna i rewolucyjna [..] Ludziom starszym i sąsiednim generacjom będzie się to pokolenie jawiło jako martwe [..]. Jest ono zorientowane na przetrwanie"²⁰.

Tak scharakteryzowana młoda generacja — pisze na zakończenie autor — nie jest pokoleniem typowym tylko dla Republiki Federalnej Niemiec. Stanowi ona — zdaniem Schelsky'ego — zachodnioniemiecką edycję powojennego pokolenia młodzieży, które można było obserwować we wszystkich państwach kapitalistycznych²¹.

Sugestywny obraz młodego pokolenia, który przedstawił Schelsky w swojej książce, był w polskiej literaturze przedmiotu obiektem wielu omówień i analiz²².

Wśród publikacji zachodnioniemieckich zasługuje pod tym względem na uwagę praca A. Flitnera: *Soziologische Jugendforschung*, opatrzona podtytułem *Die Auseinandersetzung mit der These von der skeptischen Generation* (Heidelberg 1963). Flitner zarzuca m. in. Schelsky'emu, że nie uwzględnił on — kreśląc obraz „generacji sceptycznej” — początkowego zróżnicowania badań socjologicznych nad młodzieżą zachodnioniemiecką, a nadto — że przedstawił diagnozę nieścisłą z pedagogicznego punktu widzenia.

Interesująca jest też polemika pomiędzy autriackim profesorem socjologii L. Rosenmeyerem a Schelskym i Flitnerem na łamach „Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie”, której można zarzucić, że zbyt często pomijano w niej zagadnienie czasu, jaki upłynął od powstania *Skeptische Generation*²³.

Niezależnie jednak od stopnia przesadnej generalizacji, jaka charakteryzuje książkę Schelsky'ego — wizja młodego pokolenia, które odcinało się od społeczeństwa, miała oparcie w realiach ówczesnej RFN i była odbiciem autentycznych zjawisk społecznych zachodzących w tym kraju.

III

Książka Schelsky'ego, oprócz polemik i dyskusji, zrodziła też swoiste zapotrzebowanie na opracowanie, które wykazałoby zmieniony obraz młodego pokolenia — różniącego się od „generacji sceptycznej”. Takie zadanie postawił sobie m. in. Viggo Graf Blücher w książce pt. *Die Generation der Unbefangenen*²⁴. Nie była

¹⁸ Jw., s. 488.

¹⁹ Jw.

²⁰ Jw.

²¹ Podobne sądy można spotkać w literaturze przedmiotu innych państw kapitalistycznych. W USA mówiono np. o „generacji milczącej” — nie interesującej się problemami społecznymi, której obca była myśl o radykalnej zmianie społeczeństwa.

²² Zob. np. W. Markiewicz, *op. cit.* oraz J. Janicki, *Niepokoje młodzieży Zachodu*. Warszawa 1967.

²³ „Kölner” . . . , *op. cit.*, nr 1 i 2/1965.

²⁴ V. Blücher, *Die Generation der Unbefangenen*. Köln 1966.

to pierwsza próba w tym zakresie²⁵, zasługuje jednak na uwagę, gdyż autor wspomnianej książki porównał w niej prezentowaną przez siebie „generację obiektywną” z obrazem młodego pokolenia, nakreślonym w *Skeptische Generation*.

V. Blücher opiera się w swej pracy na wynikach badań dokonanych przez *EMNID-Institut für Sozialforschung* w latach 1953 - 1955, i 1958 - 1964. Obejmowały one swym zasięgiem młodzież w wieku 15 i 25 lat, czyli urodzoną w latach 1940 - 1949²⁶. Badania te prowadzone były na zlecenie Ministerstwa do Spraw Rodziny i Młodzieży (*Bundesministerium für Familien und Jugendfragen*), a ich wyniki zamieszczono w publikacji pt. *Junge Menschen — 1964*²⁷. Blücher, analizując stosunek wymienionej na wstępie populacji młodzieży do pracy, jej związków z rodziną, pomówienie przez nią miłości i małżeństwa, sposób wykorzystania czasu wolnego, oraz jej zaangażowanie polityczne, dochodzi do wniosku, że pokolenie to jest inne od „generacji sceptycznej”. Jest to generacja — pisze autor — która, w porównaniu z radykalnym nacjonalizmem młodzieży przedwojennej i sceptycyzmem powojennej, jest zupełnie normalna [...] *die als völlig normal zu bezeichnen an allen Grund hat*²⁸. Zdaniem V. Blüchera, „jest to młodzież, która ma pozytywny stosunek do rodziny, miłości i pracy [...]. Posiada ona rozwinięty kodeks moralnego postępowania i interesuje się żywo polityką”²⁹. Autor *Die Generation der Unbefangenen*, uzupełniając tę opinię, pisze m. in.:

„Gdziekolwiek patrzymy, pluralizm, różnorodność i brak uprzedzeń [...]. Młodzież ta odrzuca ideologiczną fikcję, jak również wszelką fikcję światopoglądową [...]. Jest to młodzież bezstronna i obiektywna”³⁰.

Porównując „generację obiektywną” z „generacją sceptyczną” Blücher określa tę drugą jako wytwór ostatniej fazy społeczeństwa przedindustrialnego, natomiast analizowane przez siebie młode pokolenie jako „pionierów społeczeństwa industrialnego” (*die Pioniere der vollindustrialisierten Gesellschaft*)³¹. Zdaniem Blüchera, w wyniku postępującej urbanizacji i industrializacji, nie można już mówić o „społecznej niepewności” (*sozialen Unsicherheit*) młodego pokolenia zachodniemieckiego. Wprawdzie daje się wśród tego pokolenia zaobserwować postawy skierowane przeciwko ingerencji ze strony społeczeństwa dorosłych, ale — zdaniem autora — nie mają one charakteru rewolucyjnego i nie przyniosą w przyszłości zaburzeń. Dzieje się tak — w przekonaniu V. Blüchera — na skutek wzrostu zaufania w stabilność gospodarczo-społeczny rozwój Republiki Federalnej Niemiec.

Opinii autora *Generacji obiektywnej* nie podzielali jednak wszyscy, obserwatorzy ewolucji młodego pokolenia Niemiec Zachodnich. Przykładem może tu być stanowisko znanego psychologa, Ericha Froma, sprecyzowane w amerykańskim magazynie „Look” z maja 1964 r. From, pisał m. in.: „Zachodniemiecka młodzież jest pozbawiona więzów, amoralna i bez wiary [...]. Nie ma ona poczucia lojalności wobec siebie i wobec społeczeństwa [...] Jest to młodzież całkowicie nihilistyczna [...]”.

²⁵ W. J a i d e, *Eine neue Generation*. München 1961.

²⁶ Przypomnijmy, że przedmiotem opracowania H. Schelsky'ego była młodzież urodzona w latach 1931 - 1940.

²⁷ *Junge Menschen 1964, tabellarischer Bericht zur Untersuchung „Die Generation der Unbefangenen”*. Bielefeld 1964.

²⁸ V. Blücher..., *op. cit.*, s. 13.

²⁹ Jw.

³⁰ Jw., s. 14.

³¹ Tamże.

Opracowaniu Blüchera towarzyszyło szereg publikacji o zbliżonej tematyce; m. in. monachijski Instytut Młodzieży (*Deutsche Jugendinstitut*) ogłosił serię wydawniczą, *Überblick zur wissenschaftliche Jugendkunde*, złożoną z osiemnastu pozycji. Seria ta w zamyśle wydawnictwa *Juventa Verlag* miała stanowić uzupełnienie *Die Generation der Unbefangenen*. Na specjalną uwagę w tej serii zasługują głównie dwie prace, mianowicie: książka W. Jaidego, *Die jugendlichen Staatsbürger* (München 1963), w której autor zajmuje się zagadnieniem stosunku młodzieży zachodnioniemieckiej do polityki, państwa i praktyki rządowej, oraz do organizacji młodzieżowych, a także książka M. Keilhackera, E. Wasema, *Jugend im Kraftfeld der Massenmedien* (München 1964), poświęcona oddziaływaniu środków masowego przekazu na młodzież i mechanizmom społecznym, które temu zjawisku towarzyszą.

IV

Na przełomie lat sześćdziesiątych, na skutek buntów studenckich, które nawieździły RFN, uwagę zachodnioniemieckiej socjologii skupiła młodzież studiująca. Nie oznacza to bynajmniej, iż ta część młodzieży nie była przedmiotem wcześniejszych studiów i opracowań zachodnioniemieckiej literatury przedmiotu.

Schelsky w omawianej już książce *Skeptische Generation*, charakteryzując obraz młodzieży studenckiej, pisał m.in.:

„Formy związków towarzyskich wśród młodzieży studiującej i młodzieży pracującej są podobne [...]. Świadomość społeczna studentów jako elity społecznej nie odgrywa żadnej roli [...]. Młodzież studiująca traktuje studia jako zawód jak każdy inny”³².

Z obrazem młodzieży studiującej przedstawionym przez Schlesky'ego — polemizował A. Flitner, który opierając się na wynikach swoich badań prowadzonych na uniwersytecie i w wyższej szkole technicznej w Tybindze doszedł do przeciwstawnych wniosków niż autor *Generacji sceptycznej*³³.

Również badania przeprowadzone przez instytut demoskopii w Allensbach, przedstawione w opracowaniu pt: *Das geistige Bild der Studenten* (Essen 1961) wydawały się potwierdzać trafność krytyki Flitnera. Pomijając kwestie merytoryczne tej polemiki należy stwierdzić, że w badaniach, na których się opierano popełniono podobne błędy, jak podczas prac wcześniejszych. Przejawia się to m. in. w częstym odwoływaniu się do założeń *Skeptische Generation*, bez uwzględniania czasu, jaki upłynął od okresu, w którym H. Schelsky formułował swoje tezy. Zakończona jednak należy, że Flitner — w odniesieniu do socjologicznych badań dotyczących młodzieży studiującej — zgadza się z Schelskym, iż głównym problemem socjologii w tej dziedzinie są społeczne oczekiwania wobec młodzieży studiującej³⁴. Ten punkt widzenia reprezentowany jest bardzo szeroko w zachodnioniemieckiej literaturze przedmiotu. I tak, K. Jaspers w pracy pt. *Die Idee der Universität* (Basel 1946) rozpatrywał to zagadnienie po kątem stosunku młodzieży studiującej do zadań publicznych. Podobnie ujmowali ten problem M. Horkheim i R. Guardini w pracy zatytułowanej *Die Verantwortung der Universität* (Würzburg 1954).

³² H. Schelsky ..., *op. cit.*, ss. 408 - 424.

³³ A. Flitner, *Soziologische ...*, *op. cit.*, s. 117.

³⁴ *Jw.*, s. 114.

Wśród socjologów zachodnioniemieckich rozpatrujących zagadnienie młodzieży studiującej szczególną popularnością cieszy się problem postaw politycznych tej młodzieży. Schelsky w swojej książce o „generacji sceptycznej” stosunek powojennej młodzieży studiującej do polityki zawarł w formule „beze mnie” (*ohne mich*). Późniejsi socjologowie zachodnioniemieccy podejmowali liczne badania, które miały wykazać zmianę tego stosunku. Takie zadanie stawiała sobie m. in. praca J. Habermasa pt. *Studenten und Politik. Eine soziologische Untersuchung zum politischen Bewusstsein Frankfurter Studenten* (Neuwied 1961). Młode pokolenie przełomu lat pięćdziesiątych Habermas nazywa *Juvenis sociologicus* (młodzieżą socjologiczną). W przeciwieństwie do młodzieży z okresu *ohne mich*, młodzież ta wypowiada się w kwestiach publicznych i ma wyrobione zdanie o polityce, co wskazuje — zdaniem autora — na zmianę stosunku zachodnioniemieckiej młodzieży studiującej do problemów politycznych³⁵.

Z tego pobieżnego przeglądu wynika, że kwestia młodzieży studiującej nie była w zachodnioniemieckiej socjologii zagadnieniem marginesowym. Jednakże duże nasilenie zainteresowania tą młodzieżą odnotowano dopiero w okresie zaburzeń studenckich w latach 1967-1969. Interpretacja tych zjawisk, począwszy od ujmowania ich w kategoriach patologicznych do rozpatrywania w kategoriach konfliktu społecznego, przeszła w zachodnioniemieckiej literaturze przedmiotu ciekawą ewolucję. O ile początkowo socjologowie RFN w opracowaniach poświęconych buntom studenckim akcentowali elementy patologiczne, o tyle w końcu lat sześćdziesiątych zwracali uwagę na społeczny charakter tego zjawiska. Typowym przykładem opracowania tego problemu w kategoriach konfliktu społecznego jest artykuł H. Pflützego pt. *Sensible Rebellien — narzisstische Ideale* zawarty w „Soziale Welt”, periodyku socjologicznym, który stosunkowo najwięcej uwagi poświęcił analizie tego zjawiska. Autor artykułu przedstawia zagadnienie buntów studenckich jako protest przeciwko społeczeństwu dorosłych, typowy dla generacji, która wkroczyła w życie bez sceptycyzmu swoich poprzedników. W tym samym tonie utrzymana jest też końcowa konkluzja, z której wynika, że błędem jest odnoszenie tego zagadnienia li tylko do procesów zachodzących w młodym pokoleniu RFN³⁶.

Wiele uwagi poświęcono też reformie zachodnioniemieckiego uniwersytetu, który był jednym z przedmiotów ataku buntującej się młodzieży studenckiej. Analiza opracowań tego tematu wskazuje na ich generalnie postulatywny charakter. Przykładem może tu być m. in. książka H. Brocha pt. *Zur Universitätsreform* (Frankfurt am Main, 1969), w której autor proponuje utworzenie instytutu psychologii politycznej (*Forschungsinstitut für politische Psychologie*). Jego zadaniem byłoby stworzenie modelu nowego, w pełni demokratycznego, uniwersytetu zachodnioniemieckiego.

W rzeczywistości uniwersytetom RFN obcy był duch demokracji i wymogi współczesności. Wykazywały to znacznie wcześniej socjologiczne opracowania tej instytucji szkolnictwa wyższego. Największym przedsięwzięciem w tym zakresie były badania prowadzone przez Instytut Socjologii Empirycznej w Mannheim³⁷. W oparciu o badania tego ośrodka powstała praca E. Baumgartena, *Zustand und Zukunft der deutschen Universität* (Tübingen 1963), w której autor bardzo krytycznie ocenił sytuację panującą w zachodnioniemieckim szkolnictwie wyższym.

W periodykach socjologicznych ukazujących się w RFN dużą popularnością w

³⁵ J. Habermas ..., op. cit., s. 67.

³⁶ H. Pflütze, *Sensible Rebellien-narzisstische Ideale*. „Soziale Welt” nr 2/3 z 1967, ss. 190-199.

³⁷ H. Anger, *Probleme der Universität. Bericht über Erhebung unter Professoren und Dozenten*. Tübingen 1966.

tym okresie cieszyła się także problematyka ugrupowań lewicowych, a zwłaszcza kategorii społecznej znanej pod nazwą „nowej lewicy”. Główną rolę w pracach na ten temat odgrywał zespół naukowców, skupiony wokół Instytutu Badań Społecznych we Frankfurcie nad Menem, w skład którego wchodził m. in. T. Adorno i M. Horkheim. Do zespołu tego zalicza się też niejednokrotnie H. Marcusa, przebywającego w Stanach Zjednoczonych. Marcuse, reklamowany jako filozof, który „łączy Marksa z Freudem”, rozpatrywał ruchy studenckie jako dążenie do wyzwolenia się spod kontroli dorosłych poprzez nieskrępowanie seksualne i polityczne. Zdaniem Marcusa, młodzieży studiującej brak jest materialnych podstaw do zrealizowania tych dążeń³⁸.

Socjologiczna analiza zaburzeń studenckich, określanych w literaturze przedmiotu jako „dekada buntu”, pomimo ogromnej ilości opracowań nie zadowalała wszystkich socjologów zachodnioniemieckich. Przykładem może być Max Kaase, który w recenzji kilku książek dotyczących tego zagadnienia stwierdził, że ma się w nich bardziej do czynienia z ideologiczną interpretacją zjawiska aniżeli z jego naukową analizą³⁹.

Bezsilność i nieporadność zachodnioniemieckiej socjologii wobec wydarzeń „dekady buntu” uwidocznił najwyraźniej XVI Zachodnioniemiecki Kongres Socjologiczny, który odbył się w kwietniu 1968 r. Z inicjatywy Komitetu organizacyjnego, przeprowadzono dyskusję o wydarzeniach „dekady buntu”, pomiędzy profesorami i studentami (przebieg tej dyskusji przedstawił czytelnikowi polskiemu W. Markiewicz w „Studiach Socjologicznych” nr 3/4 z 1968 r.). Nazajutrz prasa zachodnioniemiecka pisała o *eindeutige Punktniederlage*, a więc o porażce profesorów w dyskusji ze studentami⁴⁰.

Ostatnie lata przyniosły wyraźną zmianę obrazu młodego pokolenia zachodnioniemieckiego. Wobec osłabienia dynamiki tego pokolenia, w socjologii zachodnioniemieckiej mówi się obecnie coraz częściej o „młodzieży nostalgicznej”⁴¹. Wśród młodej generacji Niemiec Zachodnich obserwuje się też nawrót tendencji konserwatywnych, co uwidoczniły badania, przeprowadzone przez *Konrad Adenauer Stiftung* wiosną 1974 r.⁴² Ogólnie jednak nie można się oprzeć wrażeniu, że młodzież zachodnioniemiecka pierwszej połowy lat siedemdziesiątych jest tematem, który wymaga dopiero naukowego opracowania.

Stanisław Lisiecki

STOSUNKI ZACHODNIONIEMIECKO-AMERYKAŃSKIE (styczeń-czerwiec 1974 r)

W pierwszym półroczu 1974 stosunki dwustronne między Republiką Federalną Niemiec a Stanami Zjednoczonymi¹ przebiegały w ramach kontynuowanych rozmów, dotyczących sformułowania deklaracji atlantyckiej oraz ułożenia stosun-

³⁸ H. Marcuse, *Ohne-Dimensional Mann*. Boston 1964.

³⁹ „Kölner Zeitschrift für Soziologie und Psychologie” nr 1/1970, ss. 193 - 196.

⁴⁰ Sprawozdanie z tego Kongresu zawierało w: „Kölner Zeitschrift für Soziologie und Psychologie” nr 3/1968, ss. 67 - 69.

⁴¹ F. Pöggeler, *Eine Trendwende in der Jugend*. „die politische meinung” nr 9 - 10/1974, ss. 50 - 61.

⁴² W. Kaltefleiter, *Eine „gespaltene” Generation*. „die politische meinung”, nr 9 - 10/1974, ss. 34 - 50.

¹ Por. tegoż autora półroczne opracowania na temat stosunków zachodnioniemiecko-amerykańskich, publikowane na łamach „Przeglądu Zachodniego” („PZ”) od roku 1961; ostatnie w nrze 3/1974, ss. 170 - 193.